

Kiss Ferenc: FA A SZIKLAFALON. *Tiszatáj*, 1973. október.
In: INTERFERENCIÁK. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

Tellér Gyula: FA A SZIKLAFALON. In: MIÉRT SZÉP? Gondolat, 1981.

Váraday Szabolcs: LATOR LÁSZLÓ MOTÍVUMVILÁGA. In: ÚJHOLD-ÉVKÖNYV, 1988/2.

Northrop Frye: AZ IGE HATALMA. Európa, 1997.

Tózsér Árpád

ASZTALBONTÁS

*Takács Zsuzsa: A letakart óra
Magvető, 2001. 50 oldal, 1190 Ft*

Takács Zsuzsa költészete a kilencvenes évek közepe óta egyre inkább a könyvben és nem az egyes versekben találja meg a számára legmegfelelőbb teret. 1998-ban megjelent kötete, A BŰNÖK SZÁMBAVÉTELE olyan narratív rendet épített fel versekből és elbeszélésekből, amelyek több kezdete és befejezése volt, ám minden kezdetben hasonló konstellációk mutatkoztak meg, amelyek a bűn és a halál sokszor abszurd kapcsolatát mind mélyebben elsajátítva egymás megfordításaiként olvastatták újra a szövegeket. A LETAKART ÓRA ugyanilyen újra-kezdésekből, folyamatos újraírásokból épül fel, szerkezete mégis áttetszőbb, az idő grammatikai hármassága szerint szerveződik. A különálló záróverset megelőző három ciklus a címadó vers három változatával a jelen, a múlt és a jövő témáját nyitja meg. Az időnek e hagyományos szemlélete itt nem az élet és a halál hozzá kapcsolódó konvencionális képzeteknek kölcsönöz nyelvi alapokat, hanem konkrét tereket tesz bejárhatóvá. Jól ismert utakat a városban, a mindennapok szűkebb helyeit, szobákat, egy személy legintimebb környezetét. E konkrét terek azonban az emlékezés munkája által allegorizálódnak. A konkrétság és az allegorikusság között vibráló elbeszélés- és leírásrészletekben sem a múlt, sem a jövő nem ürességként nyilvánul meg, hanem a jelentések várakozásteli rommezejeként. A tereket bejáró időnek ezeket a mozgásait a könyv következetesen jelöli. Mintegy az olvasás útjelzőiként bizonyos szöveghelyeket dőlten szedve kiemel,

jelezve, hogy amiről eddig beszéltünk, nem az olvasás eredménye, csupán feltétele, hogy aztán követni tudjuk a „tréfák” és „cselek” sorát. Hiszen az idő tréfái egyben az írás tréfáivá is válnak: „*a legfőbb tréfa, / hogy nem is idő: egy kapuszárny / nyílása-zárulása megszabta tér / a jelenünk; lángoló karika, / amelyen pattogó parancsszóra / átvetjük magunkat, és közben / egy cirkuszi zenekar fanfárai szólnak*” (A LETAKART ÓRA).

Az allegorikus képeket azonban az emlékezet szinte minden esetben furcsa, néha bizarr módon elmozdítja, törésekben, kizökkenésekben mutatja meg, szinte mindig az ironia gesztusaként. E kizökkenések bizonyos esetekben köznyelvi frázisoknak a szó szerinti és az átvitt értelem közti lebegtetéséből fakadnak, ami a kijelentéseket egyszerre vonatkoztatja magára a nyelvre, azaz az idő tréfáinak terére, illetve a konkrét és nyelvi terekben egyszerre mozgó személyességre. Így persze az is termékenyen eldöntetlen marad, hogy a konkrétnek tűnő tereket az emlékezés alapítja-e, vagy a terekhez kapcsolódó allegóriák irányítják az emlékezetet. A köznyelvi frázisok kizökkenésére és lebegtetésére jó példával szolgálhat az imént idézett vers későbbi sorai: „*Borotvaélen ki nem táncol itt? / Ki mondhatja, hogy csillaga / feljövöben, mikor egy féltéglá / fejére éppen esni kezd, / amíg egy építkezési területen kószál, / reményei nyílnak és tavasz van.*” Aligha véletlen, hogy a vers zárlata a kizökkenett idő drámáját, a HAMLET-et idézi, a harmadik felvonásnak azt a jelenetét, amikor Hamlet imázsamolyán térdepelve pillantja meg Claudius, s bár megtehetné, hogy bosszút áll rajta, nem teszi meg, hogy ne jusson érdemtelen üdvösségre: „*Imádkozzam bársonytérdeplőmön inkább / (ahogy a 3. felvonásban tesz Claudius), / hogy részem legyen az általános / irgalomban; [...] / Ne tétovázzon Hamlet ekkor ölni meg.*” Az idő kizökkenése azonban Shakespeare-nél eredetileg nem egy múltbeli esemény következménye, hanem állapot („*The time is out of joint*”), ahol egy korábbi rend önmagukban értelmetlen töredékei közt csupán a mind kétségbeejtőbb nem tudás tettei keresztezik egymást, és ha valami helyretolhatja a kizökkenett időt, az csakis a „tréfa”, a „rút csel” elfogadása lehet, hogy helyére kerüljön az időben, ami úgy van itt, hogy nincs jelen. A halál és az élet szigorú elhatárolásával hagyományunk e jelenlétet kísértésként (rossz tréfaként) beszél el, holott az emlékezés természete

tes sajátágáról van szó. Innen tekintve az élet legfondorlatosabb kísértője persze a halál, a régi allegóriák nyelvén szólva a „Kaszás”, aki A HELY című vers végén ugyanazt a halálos tréfát ki tudja hányadszor elsütve éppen úgy jelenik meg, ahogyan a középkori moralitások elképzelték: „*Akartam volna szólni búcsúzóul, / de ki hallgat egy tizenkét éves gyerekre? / A képen látható fa alatt ott állt az ismerős / figura, a Kaszás, és fűrészelte! A fát. / Én világosan láttam.*”

A halál tréfájával szemben azonban ott az életé. Ugyanaz, amivel már Hamlet esetében is találkoztunk: adjon bár számot magáról a halál mégoly világos jelekben, az élet, amíg csak teheti, vagyis az úgynevezett utolsó pillanatig, nem vesz róla tudomást („*ami a legképtelenebb: / nem hiszem el, hogy meghalok*”), azt mondja, káprázat, azt mondja, „*egy porszem ő az ész szemét zavarja*”. Takács Zsuzsa könyvében is több ilyen abszurd és a költőnk korábbi írásainál sokkal szabadabb humorú „kísértettörténetet” olvashatunk. Ilyen például A TRÓJAI FALÓ állhatatosságának allegóriája, amely a mitológiai hagyomány legnagyobb hadicselének emlékébe rejtve beszéli el, hogyan kerül bele ez a porszem – mindig ugyanúgy – a jelen, a múlt és a jövő szép rendjébe, elrontva az órát, amit ezután jobb letakarni: „*A csel / mindig beválik. Itt ülök oldalamban / szorított karokkal, arcom elrejtve. / S halálra kaszabolnak minden alkalommal, / és ezen annyira meglepődöm, mint először.*”

Az allegorikus képek eltoltsága, kiközökentettsége, ami e költészetben az élet és a halál kölcsönös kísértésének legnyilvánvalóbb nyelvi jele, nem csupán „helyretolthatatlan”, helyrehozhatatlan töreseként von maga után. Általa maga a beszélő is elveszíti helyét, mintha a kísértet azzal állna bosszút, amiért megpróbálták kizárni az élők világából, hogy „cserébe” kirekeszti az élőt a jelenlétének addigi bizonyosságából, azaz kísértetté változtatja őt is, akinek ezután saját otthonába, legitimebb helyeire csak az emlékező cseleivel sikerülhet belépnie. Így történik ez A LÁTSZAT LEBONTÁSA című versben, amely húzásról húzásra akkurátus pontossággal követi a kölcsönös cselek játékát: „*A szüntelen feléd forduló arc néz, / nem kell szólnia. Nyaka enyhén / vállai közé süpped, rajtad tartja / pillátlan szemét. / Lélegzetvételeit / hol hallani, hol nem. Ismer / végletes gondolataidról, ez látszik. / Máskor meg úgy találsz, papírból / van ez az arc, élettelen tehát. / De ha így volna, hogyan /*

közeledne magától? / Tetszésre lenni leghőbb vágyad, / ám teljességgel lehetetlen. / Ő volna, aki kitiltott minden / helyről, ami otthonod lehetne, / de szüntelen eszedbe idéz / egy elvesztett kertet? Legmélyebb / kétségbeesésedben úgy gondolsz: / Tetszésre lenni leghőbb vágyad, / ám teljességgel lehetetlen. / Ő volna, aki kitiltott minden / helyről, ami otthonod lehetne, / de szüntelen eszedbe idéz / egy elvesztett kertet? Legmélyebb / kétségbeesésedben úgy gondolsz: / »csak ott voltam boldog«.”

Az a humor, amely Takács Zsuzsa verseiben megszólal, mintha fordítottja lenne a Bahtyin által felidézett „húsvéti nevetés”-nek. Húsvét idején a régi hagyomány még a templomokban is engedélyezte a nevetést és a szabad mókázást. Ezekben a napokban a pap a szószékéről a legkülönbözőbb történeteket és tréfákat adta elő, hogy a hosszú böjt és bűnbánat után örvendezve újjászült vidám nevetésre fakassza híveit. A LETAKART ÓRA, amint A MEGFOSZTÁS RÍTUSA című vers kísértő tréfája mutatja, amely szép sorjában visszaveszi a hitet, a reményt és a szeretetet, nem csupán a templomi téren, de a vallásosság legszélesebben értett közegén is kívül kerül, hogy annál erősebben hagyatkozzék az immár minden tételes tartalomtól kiüresedett szakralitásra, ahol az idő tréfái, az élet és a halál kölcsönös cselezgetése közepette keresi helyeit az emlékezet. A halált legyőző húsvéti nevetés helyett a halál rekedtebb, gúnyos nevetését hallani, a halálét, aki – nem szeretvén az újdonságokat – megjelenhet egy különös vendég alakjában is, de mintha jobban kedvelné a kövér, petyhüdt, vizenyős tekintetű igazgató izléstelen szerepét, aki a fiatal, igyekvő munkatársai szeme láttára egy intézeti táncmulatságon „*hitvesük nyakába / cuppog: – Carramba! –*” (A MÁSIK VÁLTOZAT). De halani a halált legyőzni nem képes élet nevetését is, azt, amelyről valaha Heine beszélt, amikor megjegyezte, „*az élet alapjában oly sorsszerűen komoly, hogy nem lehetne elviselni a patetikus és a komikus összekapcsolása nélkül*”, és amelynek kínos tartalmi kellemetlenebb tréfamesternél, Nietzschénél szólaltak meg, amikor egy derűs pillanatában leírta: „*ha a mából másnak nincs is jövője, éppen a nevetésünknek van*”.

Takács Zsuzsa lírája szinte minden poétikailag lényeges pillanatában újraértelmezte Pilinszky költészetéhez fűződő viszonyát. Úgy vélem, e könyvben vált számára Pilinszky világa végképp olyan idegenséggé és bizonyos

értelemben befejezett múlttá, amelynek vára-
kozásai ugyan rokonok az övéivel, de allego-
rízisének eszkatologikus jelentéssége el-
lentétes a kizökkentség üres szakralitásával.
A SZÉLJEGYZET című vers mottóként idézi a SZÁL-
KÁK ars poeticaként is értelmezhető sorait („az
istenek és köztünk ernyedő / fonal irányát olva-
som”), majd egy a halál által kísértetiessé vál-
toztatott szobában nem csupán elszakad az
emberek és az istenek közt Pilinszky-nél még
ernyedten ugyan, de szakadásmentesen húzó-
dó fonál, hanem maga a kapcsolat is eltolódik,
kizökken (az istenek talán csak szélfúttá, kiroj-
tosodott függönyök), és ha élnek is istenek e
kísérteties térben, csak szánakozhatnak a ha-
landók sorsán, és tehetetlenségüket panaszol-
hatják.

E térbe maga a húsvét is furcsa, idegen mas-
karaként vagy egyenesen kísértetként tér visz-
sza. A KIRÁLYI NAP című vers látogatója, aki egy
felismerhető budai villamosvonalon utazva
fokról fokra alászáll a város infernális rétegei-
be, és végigtekint birodalmán, mint egy király,
fogadva a hajléktalanok, a megcsónkítottak,
„a zöld reményhatáron” átszököttek abszurd üd-
vözlétét, távozván megváltoztatja és betölthe-
tetlenül hagyja „birodalmában” a húsvét ígé-
retét: „Pedig: erre született, amikor minden / ha-
rang reményről beszélt; egy leszek közülük /
mondta; de most mintha nagyiton át / nézné a sza-
bad szemmel láthatatlan, / fúrge, földön csúszkáló
lényeket.” A kötet egyik zárataként is olvasha-
tó A KARÁCSONYI VENDÉG című vers: vézna ide-
genje az infernális birodalmát, Budapestet be-
járó királyhoz hasonlóan lép be minden évben
egy család karácsonyi ebédjére, valójában azt
sem lehet tudni, miért jön, nélküle minden-
esetre nem kezdődhet el a ceremónia, amelyet
húsvéti vacsorává változtat. Ez a különös, kí-
sérteties agapé azonban sem felszabadulást,
sem megváltást nem hozhat: „Ő, aki asztalhoz
vezetett minket, / asztalt bont, elmosogat, felmos. / A
maradékot háromszáz hatvanöt részre / osztja, és kö-
szönés nélkül távozik. / Ő a bűnbak, depresszióink és
viszályunk / kiváltó oka. Ő az áldozati bárány, fe-
hér / abroszunkon otthagya vére pecsétfoltjait.”

A kötet másik, tulajdonképpeni zárlatában,
A KÉSŐBBI SZEMÉLY című versben, amely a befe-
jező CÁFOLAT cikluscím alatt egyedülként sze-
repel, a jövő kísértete, aki már „valaki másé”,
végül minden eddigi beszédet, minden vers-
sört visszavon, és a magáénak nevezi őket. E

kísértet történetét azonban, „akit *nem ismerek
még*”, a könyv nem beszélheti el. Az eljövete-
lét ígérő vers valóban ígéret és remény marad,
hogy az ő vendégsége mást hoz, mint a kötet
szereplőit, valóban cáfolatot.

Schein Gábor

FAHÉJAS PIRÍTÓS

Györe Balázs: *Boldogkönyv*

Fekete Sas Kiadó, 2001. 117 oldal, 896 Ft

„Györe Balázs új könyve annak az Írnoknak a mű-
ve, aki felesége betegségének krónikásként a kor-
szak betegségét örökíti meg.” (Sándor Iván találó
szavait idéztem a szép, kemény táblás borító-
ról.) Megvallom, egy kicsit félve kezdtem for-
gatni ezt a könyvet a depresszióról – azt hit-
tem, csak arról fog szólni. Belenézegtem,
majd két szuszra végigolvastam. Azután elége-
detten tettem le: tényleg *boldog* könyv. Hogy is
lehet ez? Az író a legnehezebb megoldást vá-
lasztotta, arról beszél, ami közvetlenül és fáj-
dalmasan érinti, ráadásul nem a távoli múlt
eseményéről, hanem a folyamatos jelenéről.
Ez a legnehezebb: átformálni a friss, még
meleg élményt. Különböző technikákkal élnek
ilyen esetben az írók. Mostanában az egyik leg-
divatosabb a nyegleséget emelni álarcul vagy
áltrehánysággal, ügyetlenkedéssel túllendülni
a valóban nehéz formaalkotási problémákon,
esetleg durvasággal elhessegetni az önvészé-
lyes érzelmeket.

Itt semmi hasonló nem történik. Amit Gyö-
re művel, az az etikus írásmód. Kulcsmondata
ez: „*Nem akarok csalni.*” (A művészetrel kapco-
latban etikusságot emlegetni igen kockázatos,
félreérthető, de most mégsem tudok jobb ki-
fejezést arra az egyetlen méltó írói törekvése-
re, amely minden erőfeszítésével azon van, hogy
organikus mű jöjjön létre, melyben sem az
alulstilizáltság, sem a díszítés hamissága nem
kap helyet.) Még egy, talán ijesztő jelző: *terá-
piás* alkotásról van szó. Születhet-e az (ön)gyó-
gyítás szándékával érvényes irodalom? Úgy
látszik, hogy a legkiválóbb írók esetében, aki-
ket a **BOLDOGKÖNYV** szívesen idéz, igen: egy
Thoreau, M. Lowry, F. Fitzgerald tolla alatt. Az